

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis "EKONOMSKE TEME"
Godina izlaza XLVIII, br. 1, 2010., str. 159-167
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 601 Fax: +381 18 4523 268

GLOBALIZACIJA I KONKURENTNOST AGRARNOG SEKTORA SRBIJE¹

Prof. dr Nataša Bogavac-Cvetković*

Prof. dr Bojan Ilić**

Prof. dr Vesna Milićević**

***Rezime:** U uslovima globalizacije, agrarni sektor Srbije je rezultirao slabljenjem komparativnih prednosti u odnosu na druge zemlje u regionu. U radu je poseban akcenat stavljen na sagledavanje ekonomskih implikacija dosadašnjih privrednih aktivnosti na konkurentnost agrarnog sektora Srbije.*

***Ključne reči:** agrarni sektor, konkurentnost, globalizacija.*

Uvod

Globalizaciju determiniše sve veća zavisnost i povezanost nacionalnih ekonomija sa svetskom privredom. Zemlje u svetu su uključene u multidimenzionalnu mrežu društvenih i ekonomskih veza. Globalni sistemi poslovanja povezuju napredak nacija širom sveta [2]. Naučni i tehnološki progres daje snažan impuls procesu globalizacije i utiče na promenu karaktera proizvodnje. Znanje i informacije su ključni faktori konkurentnosti od kojih u najvećoj meri zavisi porast produktivnosti, ekonomičnosti i profitabilnosti privrede u celini.

Globalne ekonomske promene, primena savremenih tehnologija i tržišna dinamika redukuju preostala konkurentska područja. Biznis procesi

¹ Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta *Strategijske opcije umrežavanja privrede Srbije u svetske privredne tokove* (evid. broj 149060) koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj RS, Fakultet za poslovne studije, Megatrend univerzitet, Beograd.

* Fakultet za poslovne studije, Megatrend univerzitet, Beograd

** Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Beogradu

E-mail: natasac@sbb.rs

UDC 338.43:339.137.2, Pregledni rad

Primljeno: 23.04.2010 Prihvaćeno: 15.06.2010.

se menjaju i prilagođavaju tržišnim situacijama, poslovanje se globalizuje i ubrzava, konkurencija postaje intenzivnija, a ključni resursi novog ekonomskog sveta postaju informacije i intelektualni kapital korporacija. Informacione i komunikacione tehnologije, posebno Internet, utiču na transformaciju načina i pravca odvijanja poslovanja. [5] Navedene tehnologije su bitna komponenta revitalizacije i restrukturiranja privrede. Imajući u vidu specifičnost situacije u kojoj se nalazi nacionalna privreda, neophodno je sagledati svetske tendencije i poslovne strategije u oblasti agrara. [3]

1. Izvori konkurentnosti nacionalnih privreda u uslovima globalne krize

Konkurentnost nacionalne privrede na međunarodnom tržištu ostvaruje se cenovnim i necenovnim faktorima. Dinamika stvaranja konkurentne privrede mora da bude sinhronizovana sa ograničenom brzinom izgradnje novih institucionalnih mehanizama, koji bi trebalo da omoguće realokaciju resursa. Institucionalno neopremljena tržišna privreda neće biti u stanju da ih angažuje i efikasno koristi.

Takođe, postojanje monopola može uticati na nisku konkurentnost privrede. Putem određenih instrumenata makroekonomske politike država mora da suzbije monopolske tendencije i da teži postizanju potpune konkurencije na tržištu. To bi rezultiralo većim nivoom konkurentnosti kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom tržištu.

Sa aspekta povećanja konkurentnosti, neophodno je obezbediti i otvaranje nacionalnog tržišta, ekonomski razvoj bazirati na povećanju usluga ekonomsko-finansijskog sektora, agrarnog sektora, trgovine, gradnje i povezanih ekonomskih aktivnosti, što u uslovima globalne krize izostaje. Stanje krize je povezano sa neuspehom u upravljanju poslovanjem preduzeća i nacionalnih ekonomija. Kriza se može identifikovati i na području: vlasničkih odnosa, menadžerske funkcije, razvoja, tržišta, proizvodnje (posebno poljoprivredne), finansija, kadrova i drugih. Prevazilaženje krize zahteva planski pristup uticaja na pojedine segmente poslovnog sistema i privrede u celini.

Saznanja i iskustva u oblasti previzalisanja krize i revitalizacije preduzeća od velike su važnosti za definisanje pravaca koje bi trebalo slediti kako bi se smanjio jaz između svetskih i nacionalnih privreda. Analiza problematike postizanja konkurentnosti u razvijenim tržišnim ekonomijama je nešto drugačija od zemalja u razvoju. Zajednička je činjenica da su neuspeh, problemi u poslovanju i kriza sastavni deo životnog ciklusa kompanija širom sveta. Preduzeća koja su neuspešna i propadaju su brojnija od onih koja su uspešna. Veliki broj preduzeća savladava teškoće kroz organizaciono restrukturiranje i implementaciju adekvatnih poslovnih

Globalizacija i konkurentnost agrarnog sektora Srbije

strategija. Razlikuju se samo strategijske opcije prevazilaženja krize i postizanja konkurentnosti na nacionalnom i globalnom tržištu. [4]

Dakle, za izlazak iz ekonomske krize neophodno je sprovesti brojne promene na globalnom planu i unutar preduzeća kao i primeniti relevantnu strategiju konkurentnosti sa aspekta privrednog razvoja. Uspešna strategija postizanja konkurentnosti mora da sadrži više elemenata i mere (promena menadžmenta, organizacione promene, snižavanje troškova poslovanja, promena ekonomsko-finansijskog poslovanja, promena agrarnog sektora, poboljšanje marketinga, inoviranje proizvoda i usluga), kojima se utiče na otklanjanje uzroka krize.

U uslovima globalizacije, za uspeh promena u nacionalnim privredama od presudnog značaja je saznanje o novom konceptu poslovanja koje se temelji na ekonomskoj, informatičkoj i menadžerskoj strukturi. Iz tog razloga je neophodno pristupiti implementaciji poslovnih strategija korporacija u sferi poljoprivrede baziranih na stvaranju povoljnog privrednog ambijenta kroz prevazilaženje institucionalnih problema, podsticanje konkurentnosti i ulaganje u intelektualni kapital.

2. Strategije konkurentnosti poljoprivrede Srbije

Imajući u vidu globalne promene u agrarnom sektoru, neophodna je liberalizacija tržišta i vlasnička transformacija preduzeća. U uslovima krize Srbija teži da u potpunosti okonča proces privatizacije, i da stvori makroekonomsku stabilnost privrede, koja se ogleda u rešavanju razvoja institucionalne infrastrukture neophodne za nesmetano funkcionisanje tržišne privrede.

U Srbiji prevladava mišljenje da u agrarnom sektoru postoje neiskorišćeni potencijali razvoja. Nedostatak obrtnih i investicionih sredstava, nepovezanost i usitnjenost privrednih subjekata agrara, niska konkurentnost su osnovne karakteristike poljoprivrede Srbije. Učešće poljoprivrede u društvenom proizvodu Republike Srbije ocenjuje se kao visoko, što nije posledica povoljnog stanja u poljoprivredi, već činjenice da privreda funkcioniše u uslovima krize.

Zapravo, procentualno učešće primarne poljoprivrede u društvenom proizvodu Republike Srbije u periodu 2002-2008. godine kretalo se u intervalu 15,5% do 11,8%. Ukoliko se posmatra celokupan doprinos poljoprivrede ostalim sektorima privrede, prehrambenoj industriji i proizvođačima i prerađivačima inputa i sirovina ovo učešće nadmašuje 40% ukupnog društvenog proizvoda.[17] Iz navedenog se može zaključiti da

poljoprivreda ima poseban značaj za stabilnost celokupnog privrednog razvoja.

Analiza investicionih ulaganja u poljoprivredu u proteklom periodu ukazuje da su ona bila nedovoljna za znatnije ubrzanje privrednog rasta ove delatnosti. Tehnička struktura ulaganja je, takođe, bila nepovoljna sa stanovišta ekonomike ulaganja i proizvodnih efekata. Kada su u pitanju ulaganja u objekte društvene infrastrukture na selu, tu se može konstatovati još veća razlika između potreba i onoga što je urađeno.

Sastavni deo promena u agrarnom sektoru su izmene u režimu subvencionisanja, povećanje konkurentnosti domaćih proizvoda i institucionalno prilagođavanje, uvođenje novih tehnologija i viših standarda kvaliteta proizvoda, što rezultira u boljoj ponudi. Navedene promene su povezane sa troškovima njihovog sprovođenja.

Tabela 1. Učešće agrarnog budžeta u ukupnim budžetskim sredstvima Republike Srbije i učešće subvencija u agrarnom budžetu za period 2004- 2007. godine

(u milionima dinara)

R.br.	O p i s	2004	2005	2006	2007
1.	Agrarni budžet ²	18.059,5	16.269,9	23.593,5	21.410
2.	% učešća agrarnog u ukupnom budžetu Srbije	4,99	3,79	4,30	3,31
3.	Subvencije (poljoprivreda, veterina, zaštita bilja) ³	16.340,40	14.311,90	17.877,70	16.943,20
4.	Učešće subvencija u ukupnom agrarnom budžetu (3/1*100) u %	90,48	87,97	75,77	79,14

Izvor: [14, str. 189]

Na bazi raspoloživih izvora podataka u tabeli 1 je prikazano učešće agrarnog budžeta u ukupnim budžetskim sredstvima Republike Srbije i učešće subvencija u agrarnom budžetu u periodu 2004-2007. godine. Uočljivo je procentualno smanjenje učešća agrarnog u ukupnom budžetu Srbije u rasponu od 4,99% do 3,31%. Primetno je da su smanjena i učešća subvencija u ukupnom agrarnom budžetu u rasponu od 90,48% do 79,14%. Najniže učešće subvencija za posmatrani period iznosilo je 75,77% i to 2006. godine.

² Bez autonomnih prihoda korisnika budžetskih sredstava

³ Bez prihoda korisnika budžetskih sredstava. Izuzete su Direkcija za vodu i Uprava za šume
Izvor: Službeni glasnik Republike Srbije, brojevi: 115/04, 66/05, 85/06, 58/07

Globalizacija i konkurentnost agrarnog sektora Srbije

Preduslov za sprovođenje strategije razvoja je ubrzana ekonomska integracija sa okruženjem što podrazumeva porast konkurentnosti nacionalne ekonomije. U cilju da se ostvari ekonomski progres, neophodno je stvaranje tržišnih uslova poslovanja. Ulaganje u proizvodnju, prevashodno, „zdrave hrane” i modernizaciju opreme ključni je preduslov za poboljšanje konkurentnosti agrarne ekonomije.

Primenom relevantnih strategija konkurentnosti obezbeđuje se komparativna prednost poljoprivrednih proizvoda. Strategijom konkurentnosti poljoprivrede treba da budu obuhvaćeni granski nivo, korporacijski nivo i nivo pojedinačnih proizvoda/usluga, kako bi se postigla cenovna i necenovna konkurentnost. Pri formulisanju uspešne strategije konkurentnosti, potrebno je voditi računa o tekućem strategijskom i operativnom stanju preduzeća. One podrazumevaju kombinovanje većeg broja tekućih i operativnih mera. Integralni deo ove faze je priprema strategijskih i operativnih planova povećanja konkurentnosti na tržištu. Razvoj konkurentnog ambijenta podrazumeva da se poslovanje agrarnih preduzeća usaglase i sa zahtevima međunarodnih standarda. [10]

Promenljiva potrebe i zahtevi tržišta zahtevaju primenu novih poslovnih pristupa i standarda u kvalitetu i obradi poljoprivrednih proizvoda. Na taj način se stvara efektivan i efikasan agrarni sektor koji značajno utiče na privredni razvoj. Prema oceni Američke agencija za međunarodni razvoj (USAID) značajan potencijal privrede Republike Srbije je poljoprivreda, koja može da postigne visok nivo konkurentnosti na međunarodnom tržištu putem promocije i realizacije sopstvenih brendova.

Konkurentnost poljoprivrede bazirana je na optimalnom korišćenju proizvodnih kapaciteta, povećanju obima i nivoa kvaliteta poljoprivredne proizvodnje a sve u cilju zadovoljenja tražnje na nacionalnom tržištu, povećanja izvoza kvalitetnih poljoprivrednih proizvoda i povećanja ukupne efikasnosti agrarnog sektora.

Da bi se postigla međunarodna konkurentnost, potrebno je izvršiti i proces restrukturiranja poljoprivrede, koji se zasniva na intenzivnijoj investicionoj aktivnosti, teorijskim pristupima i praksi. Potrebna je transformacija velikih agrarnih preduzeća što zahteva privatizaciju uz aktivnu ulogu države i primenu niza mera kojima se utiče na revitalizaciju poljoprivrednih subjekata. Uvođenje efektivnog menadžmenta u preduzećima agrarnog sektora je uslov za povećanje efikasnosti poslovanja, i obezbeđivanje konkurentne prednosti.

Progres u strukturnim reformama agrara neraskidivo je povezan sa dinamičnim uvođenjem novih firmi i razvojem postojećeg privatnog sektora.

Razvoj malih i srednjih preduzeća u agrobiznisu trebalo bi da se zasniva na ulaganju značajnih sredstava kroz razne oblike kreditiranja. On se može obezbediti kroz institucionalnu podršku i akcijski kapital banaka, kreditnih udruženja i lizing kompanija. U navedenim okolnostima, razvoj malih i srednjih preduzeća u agrobiznisu trebalo bi da se odvija kroz razvoj porodičnih poljoprivrednih gazdinstava.

Tabela 2. Učešće sredstava kreditiranja u ukupnom agrarnom budžetu i sredstvima subvencija agrarnog budžeta u periodu 2004 - 2007. godine
(u milionima dinara)

R. br.	O p i s	2004	2005	2006	2007
1.	Agrarni budžet ⁴	18.059,5	16.269,9	23.593,5	21.410
2.	Subvencije (poljoprivreda, veterina, zaštita bilja) ⁵	16.340,40	14.311,90	17.877,70	16.943,20
3.	Sredstva kreditiranja namenjena registrovanim poljoprivrednicima ⁶	3.767	3.460	3.400	2.000
4.	Sredstva kredita u ukupnom agrarnom budžetu (3/1*100) u %	20,86	21,27	14,41	9,34
5.	Sredstva kredita u sredstvima subvencija agrarnog budžeta u %	23,06	24,18	19,02	11,80

Izvor: [14, str. 190]

Na bazi raspoloživih izvora podataka u tabeli 2. prikazano je učešće sredstava kreditiranja u ukupnom agrarnom budžetu i sredstvima subvencija agrarnog budžeta u periodu 2004-2007. godine. Uočljivo je procentualno smanjenje sredstava kredita u ukupnom agrarnom budžetu u rasponu od 20,86% do 9,34% izuzimajući 2005. godinu kada je učešće iznosilo 21,27%. Primetno je da su smanjena i sredstava kredita u sredstvima subvencija agrarnog budžeta u rasponu od 23,06% do 11,8% izuzimajući 2005. godinu kada je učešće iznosilo 24,18%.

U uslovima savremenog i na znanju zasnovanog modela razvoja, kreiranje strategije poslovnog uspeha je kompleksno i dinamično. U

⁴ Bez autonomnih prihoda korisnika budžetskih sredstava

⁵ Bez prihoda korisnika budžetskih sredstava. Izuzete su Direkcija za vodu i Uprava za šume

⁶ U okviru ekonomske klasifikacije 512 "Mašine i oprema"

Izvor: Službeni glasnik Republike Srbije, brojevi: 115/04, 66/05, 85/06, 58/07;

„Program raspodele i korišćenja sredstava subvencija u oblasti poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede“ za analizirane godine, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije (<http://www.minpolj.sr.gov.yu>)

Globalizacija i konkurentnost agrarnog sektora Srbije

neposrednoj je vezi sa vrstom preduzeća i načinom njegovog poslovanja, kao i primenom savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija. Posebno je važno ulaganje u intelektualni kapital unutar agrarnog sektora, jer je reč o grani od strateškog značaja za dalji razvoj privrede Srbije. Bazične promene koje se mogu učiniti u agrarnim preduzeću su u oblasti proizvodnog programa i tržišta. Preduzeća u agrarnom sektoru moraju permanentno da rade na restrukturiranju i inoviranju proizvodnog programa, kao i na stalnom poboljšanju postojećih i uvođenju novih proizvoda. Za svako preduzeće su od izuzetnog značaja promene i inovacije u domenu tehnike i tehnologije. Tehnološke promene i tehnološki razvoj daju bazu za napredovanje svakog preduzeća. Jedan broj preduzeća u agrarnom sektoru Srbije tehnološki zaostaje za razvijenim zemljama, tako da je ulaganje u tehnologiju početni uslov za sticanje konkurentnosti na tržištu [12]. Poboljšanje istraživačko-razvojnog rada je jedan od ključnih zadataka koji se mora obaviti, kako bi se izašlo iz ekonomske krize.

Zaključak

Funkcionisanje privrede zavisi od veza i odnosa koje ona uspostavlja sa ekonomskim okruženjem. Privrede funkcionišu u uslovima koje karakterišu izuzetno brze i krupne promene u društvenoj i ekonomskoj sferi. Permanentni rast nacionalnih privreda zasnovan je na strategijama konkurentnosti i na primeni savremenih dostignuća naučno-tehnološkog razvoja.

Imajući u vidu pozitivna i negativna iskustva zemalja u okruženju, moguće je zaključiti da Srbija ne može unaprediti svoju privredu na dugi rok, bez temeljnog restrukturiranja i uključivanja u nove ekonomske tokove. Uspešno sprovođenje konstruktivnih privrednih promena ne može se ostvariti bez priliva inostranog kapitala, uspostavljanja odnosa sa međunarodnim institucijama, kao i okončanja procesa privatizacije koji će dovesti do razvoja agrarnog sektora. Bazično pitanje je kako pronaći svoje mesto u novoj međunarodnoj raspodeli ekonomske moći i kako povećati konkurentnost poljoprivrede u uslovima globalizacije.

Budući razvoj poljoprivrede trebalo bi da bude zasnovan na optimalnom korišćenju proizvodnih kapaciteta, povećanju obima i nivoa kvaliteta poljoprivredne proizvodnje. Svrha pomenutog razvoja je zadovoljenje tražnje na nacionalnom tržištu i bitno povećanje izvoza poljoprivrednih proizvoda. Rast efikasnosti poljoprivrede trebalo bi da je zasnovan na ekonomsko-finansijskim, energetskim i ekološkim indikatorima. To upućuje na činjenicu da Srbija mora adekvatno iskoristiti

raspoložive resurse, unaprediti poljoprivrednu proizvodnju bez genetski modifikovanih proizvoda i povećati ukupnu efikasnost agrarnog sektora.

Literatura

1. Bogdanov, N, *Poljoprivreda u međunarodnim integracijama i položaj Srbije*, Društvo agrarnih ekonomista Jugoslavije, Beograd. 2004.
2. Cvetković, N., Kotlica, S. *Nova ekonomija u svetu koji se menja*, monografija, Megatrend univerzitet primenjenih nauka, Beograd, 2007.
3. Cvetković, N., Grk, S., Vidas-Bubanja M. *Tranzicioni izazovi agroprivrede Srbije u kontekstu međunarodnih integracija*, Ekonomika poljoprivrede, God. 55, br. 3, Beograd, 2008.
4. Cvetković, N., Grgurević, S., Ilić, B. *Restrukturiranje preduzeća kao faktor prevazilaženja krize*, Ekonomski vidici, DEB, godina X, br. 2, april, Beograd, 2005.
5. Ilić, B., Milićević, V., Cvetković, N. *Primena informacionih tehnologija i efikasnost poslovanja preduzeća*, Ekonomski vidici, DEB, godina X, br. 2, april, Beograd, 2005.
6. *Izveštaj o dodeljenoj državnoj pomoći u Republici Srbiji u 2006. god.*, Ministarstvo finansija Republike Srbije, Beograd, 2008
7. Kristić, B. *Uticaj inovacija znanja, proizvoda i procesa na efikasnost preduzeća*, Poslovna politika, septembar, Beograd, 2004.
8. Milićević, V., Ilić, B. *Ekonomika poslovanja*, Fakultet organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu, 2009.
9. Grbić, V. *Poljoprivreda i budućnost Evropske unije*, Ekonomika poljoprivrede, br. 3-4, Beograd, 2004.
10. Pejanović, R. *Tranzicija i agroprivrede*, Poslovna politika, Beograd, 2005.
11. *Službeni glasnik Republike Srbije*, 115/04, 66/05, 85/06, 58/07
12. *Statistički godišnjak Srbije*, Republički zavod za statistiku, Republika Srbija, 2007.
13. *Strategija razvoja poljoprivrede Srbije*, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 78, Beograd, 2005.
14. Paraušić, V., Cvijanović, D. *Poljoprivreda Srbije – programi kreditne podrške države i komercijalnih banaka u periodu 2004-2007*, Ekonomski anali, Beograd, 2007.
15. Program raspodele i korišćenja sredstava subvencija u oblasti poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede za analizirane godine, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije
16. Đekić S. *Agrarni menadžment* Ekonomski fakultet, Niš, 2005.
17. <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/11588.html>

**GLOBALIZATION AND COMPETITIVENESS OF THE
AGRICULTURAL SECTOR OF SERBIA**

Abstract: Under conditions of globalization, the agricultural sector of Serbia, as compared to the other economies, resulted in weakening of its comparative advantages. This paper especially emphasizes the insight into economic implications that previous economic activities have had in domain of Serbian agricultural sector competitiveness.

Keywords: agricultural sector, competitiveness, globalization